

УДК 021.4

І. О. ДАВИДОВА

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА БІБЛІОТЕКИ В ПЛАНОВІЙ ТА РИНКОВІЙ СИСТЕМАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Досліджуються мета, роль та механізми формування інноваційної політики бібліотек у різних системах управління.

Ключові слова: бібліотека, управління, інноваційна політика.

Исследуются цель, роль и механизмы формирования инновационной политики библиотек в различных системах управления.

Ключевые слова: библиотека, управление, инновационная политика.

The present article deals with the aim, role and formation mechanisms of the innovation policy of libraries within different control systems.

Key words: library, management, innovation policy.

У системній організації інноваційної політики бібліотеки України суттєве місце відводиться інноваційній політиці окремої бібліотеки, яка визначається її керівництвом та співробітниками і містить інноваційні стратегії та механізми підтримки пріоритетних інноваційних програм і проектів.

Стаття має на меті дослідити ціль, роль та механізми формування інноваційної політики бібліотек у різних системах управління.

Феномен інноваційної політики став об'єктом уваги дослідників наприкінці 90-х рр. ХХ ст. — на поч. ХХІ ст. [1, 2, 3]. У цих працях інноваційна політика розуміється як система заходів державного регулювання, спрямованих на підвищення інноваційної активності та підтримку базисних інновацій, на формування національної інноваційної системи. Водночас слід зазначити, що феномен інноваційної політики може висвітлюватися на рівні не тільки державного, але й стратегічного управління окремою установою. Такий підхід запропонували М. А. Йохна та В. В. Стадник, які інноваційну політику розглядають «як форму стратегічного управління, що визначає цілі й умови здійснення інноваційної діяльності підприємства, спрямованої на забезпечення його конкурентоспроможності та оптимальне використання наявного виробничого потенціалу» [4, с. 99]. У цьому визначенні наявна ідея розуміння інноваційної політики як частини загальної політики кожної окремої установи, що регламентує взаємодію науково-технічної, маркетингової, виробничої і економічної діяльності в процесі реалізації нововведень. Таким чином, інноваційна політика розглядається як на державному рівні, так і на рівні управління окремою установою.

Мета і роль інноваційної політики в діяльності бібліотек змінювалася за різних систем управління. За радянських часів інноваційна політика бібліотек у цілому повністю визначалася бібліотечною політикою держави і

була покликана її реалізувати. Механізми такої реалізації були повністю залежними, спрямовувалися на реалізацію державного плану й досягнення переважно кількісних показників. Наголос робився на виконанні ідеологічної функції бібліотек, підвищенні продуктивності й ефективності праці. Життєздатність бібліотеки не залежала від ефективності її діяльності, яка забезпечувалася державною програмою розвитку бібліотечної справи. Консерватизм управлінських структур, який виявлявся в поширеності таких явищ, як панування структури над функцією, вертикальних зв'язків над горизонтальними, дублювання організаційного порядку, підміна його цілеспрямованим впливом; маятникові рішення й їхня інверсійність гальмували інноваційний розвиток бібліотек.

Формування ринкових відносин, становлення єдиного інформаційного простору, що супроводжувалися активізацією трансформаційних та інноваційних змін, сприяли виникненню абсолютно нових умов для функціонування бібліотек. Ці процеси утворюють нову картину — картину ринкових відносин, елементами якої стають конкурентне середовище, посилення вимог до якості інформаційних продуктів та послуг (ІПП), швидкі технічні й технологічні зміни, необхідність збільшення коштів на їх удосконалення. У багатьох випадках ці фактори стали мотивами для проведення інноваційних заходів у бібліотеках.

На різних етапах інформатизації бібліотек їхня інноваційна політика мала свої відмінності. Спочатку наголошувалося на технічних і технологічних інноваціях, що сприяли впровадженню нових інформаційних продуктів і загальному підвищенню рівня надання бібліотечно-інформаційних послуг. На проведення технічних інноваційних заходів у бібліотеках впливали передусім процеси інформатизації бібліотек, посилення вимог до якості ІПП, сервісна конкуренція, прагнення вийти на інформаційний ринок, очікування та вимоги споживачів.

Технічні та технологічні інновації супроводжувалися організаційними, що привело до реструктуризації бібліотечної діяльності, інноваційних змін організаційної структури бібліотек, упровадження ротаційної системи управління кадрами, посилення акценту на мотиваційну систему оплати праці. За сучасних умов інноваційна політика бібліотек має охоплювати всі аспекти вдосконалення своєї діяльності для підвищення конкурентоспроможності її ІПП на ринку.

Перехід до нової системи господарювання зумовив зміни в розумінні місця та головної мети інноваційної політики в бібліотеках. Новій системі притаманне планування на мікрорівні, тобто бібліотека самостійно визначає окремі напрями своєї діяльності. Особливість інноваційної діяльності бібліотек у ринкових умовах полягає передусім у її орієнтації на попит споживача. Вирішення внутрішніх інноваційних завдань бібліотеки як виробника так чи інакше має підпорядкований характер. За умов конкуренції, яка має тенденції до розгортання, сильні позиції матимуть бібліотеки, що гнучко реагують на змінюваність потреб інформаційного ринку, здатні їх задовольнити або запропонувати новий чи поліпшений засіб задоволення існуючої потреби. Тобто йдеться про інновацію, яка стає ключовим фактором

конкурентоспроможності бібліотек, а інноваційна політика — основою підприємницької політики.

Інноваційна політика, яку покликана формувати бібліотека, передбачає розгляд інновації як явища сфери інформаційних потреб споживачів інформації, тому інноваційний розвиток бібліотек має спрямовуватися на прогнозування змін у попиті на інформаційні продукти, підвищення рівня інформаційного сервісу і подальшого проектування інформаційних продуктів та послуг, які відповідають вимогам і бажанням споживачів; сприйнятливість бібліотеки до інновацій; створення спеціального структурного підрозділу для планування інноваційної діяльності, організації та реалізації інноваційних проєктів; стимулювання бібліотечних фахівців до активної роботи у сфері інноваційного проектування; систематичне оцінювання ефективності інноваційної діяльності.

Можна виділити такі складові інноваційної політики бібліотеки:

- маркетингову політику, яка реалізується з урахуванням змін організаційних форм функціонування бібліотек в інформаційному суспільстві;
- політику структурних, технічних і технологічних змін;
- фінансову політику.

Маркетингова політика має на меті формування тактики й стратегії поведінки бібліотеки на інформаційному ринку і спрямовується на розробку товарної, цінової, збутової, комунікаційної, сервісної політики і створення механізмів їх реалізації. Результатом має бути вирішення завдання виробництва інформаційних продуктів та послуг, що відповідають потребам користувачів, і надання інформаційних послуг, що матимуть підтримку у споживачів.

Політика структурних змін зорієнтована на вивчення внутрішнього середовища й організаційної форми бібліотеки, формування адекватної інноваційним завданням організаційної структури та філософії. Організаційна структура і внутрішньобібліотечна культура перебувають у тісному взаємозв'язку і формують структуру відносин між співробітниками бібліотеки. Саме цим елементам належить вирішальна роль на стадії розробки механізму впровадження новацій і безпосередньо на стадії впровадження.

Технічна і технологічна політика визначає можливості запровадження новацій і викликає необхідність вивчення можливостей бібліотечного виробництва й усунення, коли це необхідно, виявлених невідповідностей; розробки напрямів технічного і технологічного оновлення.

Фінансова політика охоплює всі фінансово-економічні аспекти функціонування бібліотек, що забезпечують реалізацію інноваційної політики. Вона зорієнтована на управління грошовими потоками й інвестиціями з метою виявлення необхідних коштів для реалізації бібліотечних інноваційних проєктів.

Механізм формування інноваційної політики потребує узгодження з державною політикою розвитку бібліотек, яка визначає пріоритетні напрями бібліотечного соціального інституту та забезпечує їхню підтримку, власні інтереси, потреби споживачів і ресурсні можливості.

Інноваційна політика окремої бібліотеки передбачає створення умов для її сталого розвитку, вибір можливих стратегій і завдань на найближчу й подальшу перспективу, з урахуванням оцінки потенційних можливостей бібліотеки та її забезпеченості відповідними ресурсами. Зупинимося детальніше на головних складових інноваційної політики бібліотеки, зокрема на цілях і стратегії її розвитку.

Якщо розглядати цілі як картину майбутнього результату, на який спрямовуються зусилля бібліотеки, то можна виокремити культурні, освітні та ринкові орієнтири. Бібліотеки, які пройшли етап комп'ютеризації й автоматизації бібліотечно-інформаційних процесів, переходять на шлях розгортання бібліотечно-інформаційного виробництва і на наступному етапі регулюють інноваційну політику. Виокремлення цих орієнтирів як можливих сценаріїв розгортання інноваційної політики бібліотек не означає їх несумісності та внутрішньої суперечливості. Ці орієнтири можуть бути як чітко окресленими напрямками розвитку тієї чи іншої бібліотеки, так і використовуватися в будь-яких комбінаціях.

Стратегічні інноваційні цілі бібліотеки, зазвичай, формулюються у формі декларацій про інноваційні наміри, з яких формується освітня, культурна чи ринкова позиція бібліотеки. Постановка та формулювання стратегічних цілей є вихідною базою для вибору й розробки стратегій, що забезпечують їхню реалізацію. Бібліотечна стратегія в загальному вигляді — це пошук найрезультативніших варіантів уведення в дію ресурсів (документно-інформаційних, матеріальних, фінансових, кадрових) відповідно до головних цілей бібліотеки та з урахуванням ситуації в оточуючому середовищі як очікуваної, так і тієї, що склалася на цей момент. Стратегія передбачає розробку обґрунтованих дій і правил (програм, проектів) для досягнення поставлених цілей, зважаючи на інноваційний потенціал бібліотеки, її виробничі та ринково-збутові можливості.

Розробка інноваційних стратегій бібліотеки є прерогативою найвищих ешелонів управління нею й базується на вирішенні комплексу завдань: визначення стратегічних цілей; оцінка можливостей і ресурсів бібліотеки для їхньої реалізації, аналіз результатів маркетингових досліджень ринку та споживачів; виокремлення маркетингових стратегій з вибором альтернатив; оцінка діяльності бібліотеки.

Для управління широкомасштабними інноваціями в бібліотеках мають розроблятися так звані сценарії майбутнього, в яких викладаються логічно пов'язані пропозиції й опис шляхів розвитку інноваційного процесу з урахуванням впливу факторів ринкового середовища. Ринкова орієнтація розвитку бібліотек можлива лише за умови винесення її діяльності за межі бібліотечної установи. Теоретичні уявлення й узагальнення практики завдань інноваційного перетворення організацій дістали назву інжинірингу [7, с. 227]. Інжиніринг бібліотек, діяльність яких спрямована на організацію комерційного підприємництва на конкурентноспроможній основі, може мати як еволюційну спрямованість, орієнтовану на досягнення поступових поліпшень і вдосконалень, що мають вигляд раціоналізації ділових процесів, так і радикальних, що приводять до глобальних проривних змін — нових

ділових процесів. Цей клас завдань може вирішуватися методом реінжинірингу. Їхнє використання надасть можливість зменшити витрати, підвищити продуктивність праці, якість ІПП, оптимізувати виробництво та закріпитися на інформаційному ринку.

Управління інноваційним розвитком бібліотек з системних позицій знайшло відображення в концепції програмно-цільового управління при вирішенні широкомасштабних завдань бібліотеки. Програмно-цільовий метод орієнтується на досягнення певних цілей, що виникають з одного широкомасштабного завдання, вирішення якого потребує концентрації зусиль і взаємодії багатьох бібліотечних установ. Застосування цього методу стало прогресивним поштовхом у 80–90-х рр. ХХ ст., коли існуюча на той момент система господарювання виявилася неспроможною забезпечити підвищення ефективності діяльності бібліотек.

Розглянемо засоби реалізації інноваційної політики. Інноваційна політика відбивається в різних документах: стратегічному плані розвитку, цільових програмах, інноваційних проектах і проектах підтримки інноваційної діяльності, поточних планах. Кожний із названих документів має своє призначення та забезпечує послідовну конкретизацію мети, завдань, дій і ресурсних витрат для здійснення інновацій. Головні напрями розвитку бібліотеки закріплюються в стратегічному плані, який фіксує пріоритетну мету діяльності бібліотеки та її місію на період не більше 5 років, характеризує стратегічні завдання та напрями, що необхідно реалізувати в цільових програмах. У них відбувається детальна конкретизація обраного напрямку діяльності [5].

Цільова програма може поширюватися на діяльність однієї бібліотеки, бібліотечної мережі, а також на діяльність бібліотек регіону. Важливо підкреслити, що цільова програма не лише обґрунтовує соціальну значущість обраного напрямку бібліотечної діяльності в конкретних умовах, але й містить інформацію про особливості його реалізації, терміни виконання, коло зацікавлених учасників, можливості їхньої взаємодії. Для визначення шляхів реалізації обирається декілька варіантів рішень, найоптимальніший з яких є основою інноваційного проекту і послідовно визначає трансформацію інноваційної ідеї у нововведення. В інноваційному проекті конкретизуються дії з кожної інновації та визначаються напрями, що забезпечують розробку і здійснення конкретної інноваційної ідеї в певний період часу. На основі проекту інноваційна ідея впроваджується в діяльність бібліотек.

Водночас у ринкових умовах господарювання використання програмно-цільових методів управління бібліотечними інноваціями ефективно лише для невеликої кількості пріоритетних нововведень, пов'язаних із вирішенням нагальних, поодиноких проблем автоматизації бібліотечно-інформаційного виробництва, опануванням технологій Інтернету, корпоративних засад загальнонаціональної каталогізації тощо. З переходом на ринкові принципи господарювання бібліотеки мають широкі можливості для самостійного вибору того чи іншого напрямку розвитку і відповідно використання того чи іншого комплексу стратегічних методів.

З поглибленням ринкових відносин, розгортанням конкурентного оточення для бібліотеки актуалізується питання прискорення інноваційних процесів та їх фронтального охоплення. У таких умовах завдання полягає в розробці цілісної стратегії цільового управління, яка надасть змогу перейти від епізодичних дій щодо створення стабільного механізму цільової орієнтації всіх елементів бібліотечного виробництва для здійснення фронтальної інноваційної політики.

Вирішення цього завдання потребує побудови системи стратегічного управління на принципах проблемно-орієнтовного підходу, сутність якого полягає в забезпеченні постійної довгострокової готовності бібліотеки до сприйняття, взаємоадаптації нововведень у всіх напрямках бібліотечно-інформаційної діяльності та створення механізмів для здійснення фронтальних якісних проривів в інноваційній сфері. Концепція надає можливість зосередити зусилля на вирішенні ключових інноваційних проблем, що пов'язані з філософією діяльності бібліотеки і її довгостроковими намірами; сприяє забезпеченню організаційної інтеграції на системній основі механізмів та учасників інноваційного процесу; створює стратегічну систему управління інноваціями, яка уможливить перехід до «активного» управління, побудованого на принципах випередження суперечностей і виникаючих проблем.

За нових умов бібліотека постає перед необхідністю здійснювати довгострокову інноваційну політику, що потребує глобального передбачення динаміки життєвих циклів одночасно багатьох радикальних нововведень і внесення випереджаючих корективів у процеси їхньої життєдіяльності. Головними засадами проблемно-орієнтованого управління інноваційним розвитком бібліотеки як єдиної системи є:

- створення банку цільових інноваційних програм;
- оперативне управління в процесі їхньої реалізації.

Особливість першого етапу полягає в тому, що саме тут забезпечується перехід від розробки окремих, зазвичай організаційно й технологічно виокремлених, цільових програм до формування їх єдиної взаємопов'язаної системи, які використовуються як тактичний інструментарій для реалізації стратегічних інновацій. Бібліотеки мають розглядати кожен окрему програму як складову цілісної структури, що забезпечує свій інноваційний внесок до загального розвитку бібліотеки. Нині в бібліотечній справі таку систему програм формують громадські установи, які фінансують інноваційну діяльність бібліотек. Прикладом є діяльність Донецької ОУНБ, яка здійснила проект автоматизації бібліотечних процесів («Відкрита бібліотека між Сходом і Заходом»), комплектування фондів («Видавництво «Основи» — Донбасу»), видавничої діяльності («Розвиток регіональної бібліографії як складової частини національної бібліографії»), підвищення кваліфікації фахівців («Громадські зв'язки»). Розроблено новий проект «Віртуальна бібліотека Донбасу» [6, с. 191]. У Харкові розпочато роботу над реалізацією цільової програми «Корпоративна система державних масових бібліотек м. Харкова», завданням якої є формування єдиного інформаційного простору

регіону, що забезпечить вільний доступ до інформації на базі об'єднаних інформаційних ресурсів корпорації та світового інформаційного простору.

Названі цільові програми мають скласти засади формування банку цільових програм, який є необхідною основою стратегічного управління інноваційним процесом в окремо взятій бібліотеці. Процеси вихідного планування й оперативного управління даними рекомендується здійснювати з використанням методів проектної технології, які вже розроблено в бібліотечній діяльності [5, 6].

Таким чином, інноваційна політика бібліотеки являє собою симбіоз стратегічних цілей розвитку й управлінських рішень щодо системних організаційних змін, упровадження інновацій з урахуванням ресурсних обмежень і можливостей бібліотеки та маркетингової діяльності. Усі складові інноваційної політики підпорядковуються її стратегічним цілям і завданням. На сучасному етапі розробка інноваційної політики являє собою підґрунтя для здійснення якісно нових технічних, технологічних, управлінських рішень і становить сутність стратегічного розвитку бібліотеки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрощук Г. Государственная инновационная политика / Г. Андрощук // Бизнесинформ. — 1997. — №1. — С. 37–40.
2. Балабанов И. Т. Инновационный менеджмент / И. Т. Балабанов. — СПб. : «Питер», 2000. — 208 с.
3. Гальчинський А. Інноваційна стратегія українських реформ / А. Гальчинський, В. Гесць, А. Кінах, В. Семиноженко. — К. : Знання України, 2002. — 336 с.
4. Йохна М. А. Економіка і організація інноваційної діяльності / М. А. Йохна, В. В. Стадник. — К. : Видавничий центр «Академія», 2005. — 400 с.
5. Качанова Е. Ю. Інновації в бібліотеках / Е. Ю. Качанова; науч. ред. В. А. Минкина; СПбГУКИ. — СПб. : Профессия, 2003. — 318 с. — (Сер. «Библиотека»).
6. Петрова Л. Г. Бібліотека як господарюючий суб'єкт в умовах ринку / Л. Г. Петрова // Вісн. Кн. палати. — 2001. — № 7. — С. 17–20.
7. Управление инновациями: В 3-х кн. Кн. 3. Базовые компоненты управления инновационными процессами : учеб. пособие / А. А. Харин, И. А. Коленский, Н. Н. Пущенко и др. ; под ред. Ю. В. Шленова. — М. : Высш. шк., 2003. — 240 с.

Надійшла до редколегії 5.09.2009 р.

УДК 027.53:316.77

О. Ю. МАР'ІНА

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ КОМУНІКАЦІЇ В РЕГІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ СИСТЕМАХ

Розглядаються питання організаційно-управлінських комунікацій у процесі формування регіональних бібліотечних систем. Викладено основні принципи, механізми управління